TU Delft

Delft University of Technology

De conceptie van onze hedendaagse nederzettingen en cultuurlandschappen, hun verschijningsvormen en uitdrukking

Van Eesteren, C.

Publication date
1948

Document Version
Final published version

Citation (APA)
Van Eesteren, C. (1948). *De conceptie van onze hedendaagse nederzettingen en cultuurlandschappen, hun verschijningsvormen en uitdrukking*. Delft University of Technology.

Important note
To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy
Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

This work is downloaded from Delft University of Technology.
For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to a maximum of 10.

170631

De conceptie van onze hedendaagse nederzettingen en cultuurlandschappen, hun verschijningsvormen en uitdrukking

C. VAN EESTEREN

768.5

DE CONCEPTIE VAN ONZE HEDENDAAGSE NEDERZETTINGEN EN CULTUURLANDSCHAPPEN, HUN VERSCHIJNINGSVORMEN EN UITDRUKKING

LEGAAT P. DE RUIJTER
Subfaculteit Planologie en Demografie
U.V.A.

170631

DE CONCEPTIE VAN ONZE HEDENDAAGSE NEDERZETTINGEN EN CULTUURLANDSCHAPPEN, HUN VERSCHIJNINGSVORMEN EN UITDRUKKING

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN BUITENGEWOON HOOGLERAAR IN DE STEDEBOUWKUNDE AAN DE TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT OP WOENSDAG 28 APRIL 1948, DOOR

C. VAN EESTEREN

G. VAN SAANE „LECTURA ARCHITECTONICA"
AMSTERDAM . MCMXLVIII

‚Cités! vous êtes les monuments les plus sublimes de l'Art humain. Le mouvement indéfini de la marche humaine s'élève vers l'immobilité infinie. La lassitude fait souhaiter au monde le repos plein d'activité de la vie végétative. Des vagabonds s'arrêtent et, se tenant les uns près des autres comme les arbres dans la forêt, ils plantent des racines artificielles, leurs maisons se dressent, la ville projette ses ombres. Et l'unité merveilleuse du nouvel établissement, avec ses tours et ses demeures, ses aqueducs et ses cloaques, ses architectes et ses pontifes, apparaît tout entière dans le nom de la cité.'

Apollinaire.

, MIJNE HEREN CURATOREN, PROFESSOREN EN LECTOREN, DAMES EN HEREN PRIVAATDOCENTEN, ASSISTENTEN EN STUDENTEN DER TECHNISCHE HOGESCHOOL EN GIJ ALLEN, DIE DOOR UW TEGENWOORDIGHEID VAN UW BELANGSTELLING BLIJK GEEFT

Geachte Toehoorders,

De Franse dichter Apollinaire, die een grote invloed heeft gehad op schilderkunst en letterkunde, om maar enige namen te noemen, op de jonge Picasso, Cocteau, Aragon, en die de schilder Rousseau voor ons ontdekte, tevens de cubistische zienswijze stimuleerde, heeft, evenals de Amerikaanse dichter Withman, in een zeer bezielde betrekking tot de stad gestaan. Dit komt wel buitengewoon beeldend tot uitdrukking in wat hij omstreeks 1912 schreef:

„Steden! gij zijt de meest sublieme monumenten van 's mensen kunst. De onbepaalde beweging van het menselijke gaan verheft zich naar de oneindige onbeweeglijkheid. De verveelde moeheid doet de wereld verlangen naar de rust, vol van werking en nijver van het vegetatieve leven. De vagebonden komen tot rust en, de ene naast de ander staande, slaan zij kunstmatig wortel, hun verblijven verrijzen, de stad werpt haar schaduwen. En de wonderlijke eenheid van de nieuwe nederzetting, met haar torens en haar woonsteden, haar aquaducten en riolen, haar bouwmeesters en haar hogepriesters, verschijnt in haar volheid in de naam: stad."

Beschouwen wij de verschijningsvormen van de hedendaagse steden en cultuurlandschappen, dan merken wij op, dat zij verschillen van die van de Barok en Middeleeuwen. De zeventiende

eeuwse Chinese steden hadden andere vormen dan de Europese steden uit hetzelfde tijdperk. Wanneer een cultuur zich ruimtelijk uitbreidt, zoals, bijvoorbeeld, omtrent het begin van onze jaartelling, de oude Griekse rond de Middellandse Zee, verbreiden de vormen, die de kenmerken van deze cultuur dragen, zich over het gehele gebied. De vormen van de steden uit het stenen tijdperk bezaten een andere uitdrukking dan die der Inca's; de nederzettingen van de nog bestaande zogenaamde primitieve volken zijn onderling zeer uiteenlopend van verschijning en expressie. Zodra de Westerse invloed zich op deze laatstgenoemde volkeren doet gelden, krijgen hun nederzettingen het karakter van de twintigste eeuw, op de, deze volken eigen, wijze. Wanneer wij de verschijningsvormen van deze voorbeelden aandachtig waarnemen, ervaren wij, — en dit is voor ons op dit ogenblik vooral van belang — dat de uitdrukking dezer vormen onderling anders is. De verschillen in de verschijningsvormen en in hun uitdrukking — dus, van stijl, duiden op verschil van inhoud, van levensbeginsel.

De in Amerika levende Finse architect Saarinen vergelijkt in zijn boek „The City" de menselijke nederzetting met twee verschijnselen van het organische leven: het bestaan van de individuele cel en de wederkerige werking van deze cellen in een levend weefsel, in een organisme. De vorm van een levend organisme, zo schrijft hij, is de verstoffelijking en de uitdrukking van haar levensbeginsel. De eik en de beuk zijn vormen van verschillende levensprincipes in de plantenwereld." Tot zover Saarinen. Volgens deze, en m.i. juiste, zienswijze zijn de steden te beschouwen als verstoffelijkingen, dus vormen van levensbeginselen in de maatschappelijke wereld; met dien verstande, dat planten in de natuur groeien, de steden daarentegen door de mens worden gebouwd en hij de verantwoording voor haar inhoud en vormverschijning draagt. Het aanvaarden van deze verantwoording is de kern van de cultuur. Het bewustzijn van deze verantwoording heeft geleid tot de ontwikkeling van de stedebouwkunde, als middel om het ontwerpen en inrichten van landschappen, steden en dorpen te kunnen beheersen. De ontwikkeling van de stedebouwkunde vergt van haar beoefenaars, dat zij zich verdiepen in het wezen en de invoed van de vormverschijning, opdat de vormgeving in een voortdurende wisselwerking van wetenschap-

pelijk en intuïtief zoeken zal kunnen geschieden. De beoefenaars van stedebouwkunde zijn exponenten van de gemeenschap, aan wier verlangen zij vorm verlenen, evenwel in die zin, dat harmonische vormgeving en de verwezenlijking hiervan slechts mogelijk zijn, indien de leden van de gemeenschap hiertoe medewerken.

De vernieuwing van de inhoud en de vorm der samenleving zijn in dit tijdsgewricht oorzaak van veel strijd, meningsverschil en gevecht over de inrichting, de aanleg en de vorm van onze cultuurlandschappen en steden, als zijnde verstoffelijkingen van de samenleving en haar uitingen. Evenals elders in het leven, zien wij deze strijd zich ook in de bouwkunst en op verwante gebieden der vrije kunsten afspelen, waar hij het aanzien geeft aan richtingen en -ismen, die behoudend of vernieuwend van aard zijn. De jonge stedebouwkundige zal zijn plaats in deze strijd willen en moeten bepalen. Hij zal de oorzaken er van willen kennen, evenals de achtergronden van de verschillen in de vormverschijning en in de uitdrukking van de stedebouwkundige ontwerpen. Hij zal de ontwikkeling van zijn vormgevend vermogen op de beste wijze willen richten. Hij heeft behoefte aan een visie, die algemeen is, opdat zij leide tot een eenheid van conceptie, welke aan onze cultuurlandschappen en nederzettingen hun eigen vorm en uitdrukking zal vermogen te geven. Onder een cultuurlandschap valt te verstaan het door de mens gemaakte landschap, zoals bijvoorbeeld de Wieringermeer, tegenover het natuurlandschap, zeggen we de rimboe. Hij zal, als hij deze algemene visie heeft herkend en verworven, „eenheid van stedebouwkundig werk" kunnen betrachten, zoals zij enige tijd geleden van deze zelfde plaats werd bepleit.

Op de oorzaken van natuurlijke aard, die de vormen en uitdrukking van onze steden en cultuurlandschappen beïnvloeden, zoals de bodemgesteldheid, de geologische structuur van het landschap, heeft de mens geen of slechts beperkte invloed. Boeiend en leerzaam zou het zeker zijn, en niet het minst ten aanzien van de stedebouwkundige practijk in ons land — de wisselwerking te behandelen tussen de natuurlijke omstandigheden, zoals de ligging beneden de zeespiegel van een groot gedeelte van Nederland, en het streven van de mens naar steeds afdoender beheersing van de krachten der natuur om deze aan zijn welzijn dienstbaar te maken. Dit zou ons echter te ver afvoeren van mijn onderwerp: „de con-

ceptie van onze nederzettingen en cultuurlandschappen, hun verschijningsvormen en uitdrukking".

Het is de mens zelve, die de steden voortbrengt en de cultuurlandschappen inricht en vormt. Zoals ik zo even reeds heb gezegd, is de stedebouw uit het bewustzijn van verantwoording voor de inhoud en vormen van stad en landschap ontstaan. Zij is een sociale taak. Zij moet vraagstukken oplossen van plaatsbepalende. bouwkunstige, wetenschappelijke en technische aard, welke zich in de ruimte en de tijd afspelen. Deze problemen veranderen met de maatschappelijke structuur. De middelen, waarmede de doeleinden van de stedebouw worden verwezenlijkt, veranderen eveneens.

Deze middelen zijn steeds afhankelijk geweest van de stand van de wetenschap en de techniek. De tegenwoordige stedebouwkundige vraagstukken kunnen slechts worden opgelost met de middelen en op de manier van tegenwoordig. Er bestaat een wisselwerking: nieuwe sociale behoeften plaatsen ons voor nieuwe technische vraagstukken, terwijl nieuwe technische verworvenheden als zodanig nieuwe maatschappelijke vraagstukken te berde brengen. In het algemeen kan men vaststellen, dat de ontwikkeling van de maatschappij een soort wedloop houdt met de technische vooruitgang. Er is steeds achterstand. Nadat de negatieve effecten van de uitwerking van nieuwe exploratie van natuurkrachten maatschappelijk zichtbaar zijn geworden, gaat men er over nadenken, hoe zij in menselijke zin positief zouden kunnen worden aangewend. Dit geldt in hoge mate voor onze tijd. Wij ondergingen een transformatie van technische processen en hebben nog niet geleerd de positieve waarden van deze transformatie te verwerven. De negentiende eeuw bracht ons twee factoren, die de maatschappij diepgaand hebben veranderd: de machine en de industrialisatie van de productie, welke door de machine mogelijk werd. Gelijktijdig was, zonder dat dit tot bewustwording kwam, het beeldende instinct verloren gegaan, juist toen het zo nodig was, in die tijd van grote veranderingen. Machines en industrie vernietigden de essentiële structuur van de landschappen en nederzettingen. De ruimtelijke wanorde, waarin wij leven, is een onafwendbare consequentie van een wereld, die, zoals steeds, en nu door een versneld tempo in heviger mate voelbaar, aan het veranderen is. Ik ben er nochtans van overtuigd, dat orde zal kunnen terugkeren.

Zij zal dan voortspruiten uit de natuur der dingen en de diepere zin daarvan, die beide daartoe zullen moeten worden herkend, erkend en beleefd, opdat zij uitdrukking vinde in alle uitingen van de menselijke werkzaamheid en dus ook in de stedebouw.

Zo wij, aldus schrijft Hilberseimer, de vroegere docent voor stedebouw aan het Bauhaus en thans hoogleraar in de Verenigde Staten in zijn boek „The New City" — uit de wanorde weer tot orde willen komen, is het van het grootste belang, de krachten te kennen, welke, zowel in het verleden als in het heden, de oorsprong en de ontwikkeling van de nederzettingen hebben beïnvloed. Alle nederzetingen toch zijn in haar ontwikkeling en verval van geestelijke, maatschappelijke, politieke en economische krachten afhankelijk. Deze krachten beïnvloeden de stand der techniek, de vormen van voortbrengen en verbruik, en de transportmiddelen, die beschikbaar staan. Op hun beurt worden evenwel ook zij wederom sterk door deze factoren beïnvloed. Deze interdependentie der verschillende krachten en de stand der techniek, vormen van voortbrenging en verbruik, en de transportmiddelen is uitgedrukt in alle beschavingstijdperken en verwisselt al naar de dominerende elementen anders zijn.

De onderlinge verschillen van de verschijningsvormen, van haar uitdrukking en van derzelver intensiteit — van haar stijl — behoeven ons dus niet te verwonderen, vooral niet, wanneer wij ons voor de geest halen, hoe verschillend de stoffelijke en onstoffelijke omstandigheden waren, waaronder deze vormen ontstonden. De verschijning van de door de samenleving der mensen voortgebrachte stads- en landschapsvormen is de uitdrukking van de geest, welke de mens en zijn samenleving bezielt en van de krachten, die beide bewegen en voortbrengen tevens.

Het rationalisme van de achttiende baande de weg voor de overheersing van de natuurwetenschappen in de negentiende eeuw. De opvatting van evolutie, welke deze tak van wetenschap kenmerkte, werd norm voor alle onderzoek. Ook voor het onderzoek der bouwkunst en stedebouw, zowel in de verschillende tijdperken der geschiedenis, als van die der nu levende, zogenaamde primitieve volken. De levensgemeenschappen van deze tijdperken en volken worden op deze manier niet als groepen mensen beschouwd, wier levenswijze door omgeving en omstandigheden is

bepaald, doch meer als trappen van ontwikkeling in doorlopend verband. De cultuur van Egypte is volgens deze theorie een primitieve voorloper van de Griekse cultuur, en zo verder tot heden toe. Tot hiertoe Hilberseimer.

Hoewel hij de waarde van de evolutietheorie voor ons vak niet ontkent, meent hij toch, en m.i. terecht, dat zij moet worden aangevuld met de hierboven ontwikkelde zienswijze, welke van een levensfilosofie uitgaat. Als wij door de gehele geschiedenis en bij de thans nog levende primitieve volkeren de uitwerking van de dooreengeweven geestelijke, sociale, politieke en economische krachten, die in de wereld werkzaam zijn, navorsen, zullen wij m.i. in staat zijn hun stedebouwkundige en bouwkunstige vormverschijningen en uitdrukking in de bestaande nederzettingen het best te vatten.

Zulk een speurtocht kunnen we ons hier niet veroorloven. Het is evenwel van belang, aan te stippen, dat bij een dergelijk speuren blijkt, dat in dezelfde tijdperken op verschillende plaatsen gelijktijdig, maar onder verschillende omstandigheden, zowel nederzettingen met een organische, als met een geometrische structuur voorkomen. Men denke aan de vroegmiddeleeuwse steden Rothenburg, als organische, en aan Montpazier, als geometrische structuur. In andere tijdperken, zoals in het stenen bijvoorbeeld, zijn dezelfde verschillen voorgekomen. De verschijningsvormen en de expressie van de zo even genoemde voorbeelden, hoewel beider patroon van aanleg verschillend is, zijn niettemin beide vroegmiddeleeuws.

Ik zou nu de vraag willen stellen, hoe zullen de verschijningsvormen van onze steden moeten zijn — met haar onderling zo verschillende patronen van aanleg — opdat haar uitdrukking op volstrekte wijze die van de twintigste eeuw worde. Ik zal op deze vraag geen volledig antwoord kunnen geven, al neem ik aan, dat wij straks mogen zeggen, dat wij deze vormen iets dichter hebben benaderd en er iets meer van hebben onthuld. Zonder hier in te gaan op het waarom van de organische tegenover de geometrische stadsvorm, zou ik wel willen vermelden, dat de geoefende beschouwer aan de vormen der steden de omstandigheden ervaart, waaronder zij ontstonden. Eveneens komt

hij al schouwende — en hierop wil ik de nadruk leggen — in contact met gevoelswaarden, die door de vormen worden uitgedrukt en stelt vast, dat gebogen en rechte lijnen, rechthoeken, cirkels en andere grondvormen met geheel verschillende uitdrukking kunnen worden toegepast. Hij neemt waar, dat de onderlinge betrekking van de lijnen en vlakken, van materialen en vormen, van materialen en kleuren en deze alle weer ten aanzien van elkaar, benevens het gebruik er van, in de verschillende tijdperken anders is en dat dienovereenkomstig ook de uitdrukking anders wordt. Men kan zeggen, dat de wijze, waarop in onderlinge betrekking materiaal en techniek en vormen en kleuren worden aangewend, de uitdrukking bepaalt. Waarna opnieuw een vraag kan worden opgeworpen en wel deze: of wellicht gebrek aan uitdrukking en karakter in, bijvoorbeeld, onze stadsuitbreidingen en onze weder opgebouwde steden en dorpen, een gevolg is van een toepassen van techniek, materiaal, vorm en kleur, in strijd met de gevoelswaarden van onze tijd. Waarop wij straks zullen moeten trachten te herkennen, òf en waar in het gebied der kunst de specifieke gevoelswaarden van onze tijd tot uitdrukking komen.

Een van de oorzaken van het gebrek aan uitdrukking van onze nieuwe wijken en van onze weder opgebouwde steden en dorpen is het toepassen, deels om ideële redenen en deels als gevolg van het kiezen van de weg met de minste weerstand, van historische, niet meer levende bouwvormen, waarmede soms onklare aanleg en euvelen, zoals belemmering van lichttoetreding tot woningen e.d., gepaard gaan.

De geschiedenis van de bouwkunst en stedebouw uit de negentiende eeuw leert ons waarheen het toepassen van oude, en daarna dode, vormen leidde. Het voert tot een eclectische kunst, die reeds in de Renaissance en Barok werd voorbereid, waaronder moet worden verstaan het toepassen van historische vormen, welke thans niet langer gevoelsinhoud hebben, doch die in de nog bestaande werkelijke oude kunstwerken bij voortduring daarentegen, ook voor ons, hedendaagse mensen, aanwezig is.

De kunsthistoricus Giedion, die in de C.I.A.M., de internationale congressen voor het nieuwe bouwen, een der leidende figuren is, de schrijver van „Space, Time and Architecture" — waarin hij vooral de architectuur en stedebouw in de 19e en 20e eeuw be-

handelt en de groei van een nieuwe traditie aantoont, — heeft uitgelegd, dat aan het einde van de achttiende eeuw, toen de kunstenaar het contact met de mens begon kwijt te raken, het symbool zijn inhoud verloor. De inhoud was datgene, waardoor de beschouwer met de vormen en kleuren van zijn steden, dorpen, cultuurlandschappen, gebouwen en voorwerpen contact had. Giedion noemt dit uiteenraken „de devaluatie van het symbool". De opkomst van de industrie en het voornoemde verlies van contact, zegt hij, vallen samen. Sindsdien kennen wij het ontbreken van beeldend vermogen bij de beroemde en gevierde levende traditionele kunstenaars, zowel als bij de gewone man, in tegenstelling tot de bloeitijdperken der beschaving, toen de uitverkoren kunstenaars en de gewone man, elk naar kunnen, beeldend vermogen bezaten. Deze breuk viel in het tijdperk van de „Salons", van de gouden medailles, de prix de Rome, van de routiniers in de kunst en van de eclectische kunstbeoefening, ook in de stedebouw, waarin wij ook thans ten dele nog leven en dat wordt gekenmerkt door hevige strijd tussen de zogenaamde traditionalisten en de zogenaamde modernisten.

Gelijktijdig met de gevierde kunstenaar van de dag, leefden, en leven nog — zegt Giedion terecht — de kunstenaars, (vooral onder de schilders, beeldhouwers en schrijvers) wier werk pas na vele tientallen jaren erkend werd of zal worden. Van Gogh wordt nu pas begrepen. Op stedebouwkundig gebied schreef Ebenezer Howard, in de tijd van Van Gogh, zijn „Garden Cities of Tomorrow" die door hem, in tegenstelling met vaak romantische verwezenlijking door anderen, functioneel waren geconcipieerd met een open centrum, glazen winkelgalerijen en dergelijke. Even later ontwierp Tony Garnier zijn „Cité Industrielle" bij Lyon. Naar buiten leefden en leven de meeste van deze kunstenaars, over wie ik straks nader zal spreken, in een groot isolement; onder de thans levende stedebouwkundigen, bijvoorbeeld Hilberseimer en Milyutin en zelfs iemand, als Le Corbusier, hoewel zijn naam in ieders mond is. Zo ontstond een type kunstenaars, wier wijze van werken steeds meer die van de uitvinder, de onderzoeker en de ontdekker naderde.

Hoe minder de kunstenaar naar het publiek lonkt, dat het levende contact met de kunst heeft verloren, des te meer bestaat de

mogelijkheid, dat hij met die verborgen bronnen in beroering komt, waaruit de gevoelsinhoud van het kunstwerk wordt gevoed.

De wisselwerking tussen de werkelijkheid en de gevoelssymbolen is even zwevend, in de zin van vloeiend, als die tussen handelen en gevoelen. Waar het in de stedebouw, en in de kunst in het algemeen, om gaat, is uitdrukking te geven aan een gevoelswereld, welke door de hedendaagse mens als de zijne wordt beleefd. Hierbij doet zich de moeilijkheid voor, dat tussen het moderne kunstwerk, dat de hedendaagse gevoelswereld uitdrukt, en het publiek een tijdsinterval bestaat. Ik wijs slechts op de vertraagde betrekking tussen het publiek en Van Gogh, tussen het publiek en Mondriaan, Van Doesburg, Van der Leck, tussen het publiek en een Kruyder, een Willink en vele anderen. En zelfs valt dit vertraagde element op te merken in het late contact, dat het publiek in het algemeen met de kunstwerken uit een zelfs verder verleden pas thans heeft verkregen. Als voorbeeld mag ik U noemen de Franse wandtapijten en de Weense kunstschatten. Dit interval nu is slechts te overbruggen, doordat men de opgroeiende generaties van kind af met de verworvenheden der hedendaagse kunst, dus der schilder-, beeldhouw- en bouwkunst, evenals der muziek en letterkunde, langs de weg van de opvoeding en andere ten dienste staande middelen — waarbij ik denk aan een werkzaamheid als die van het Museum voor Hedendaagse Kunst te New-York — in aanraking brengt. Verzuimt men dit, dan zal de sleutel blijven ontbreken, die de mens van heden het wezen en de mogelijke positieve gevoelswaarden kan ontsluiten van zijn nederzettingen, cultuurlandschappen en bestanddelen van het moderne leven, zoals van de in massaproductie vervaardigde voorwerpen en van de geprefabriceerde woningen. Want het wezen hiervan zal ons geslacht slechts kunnen vatten op de wijze, waarop de moderne kunst het wezen der dingen beseft en uitdrukt. In ben er zeker van, dat onze maatschappij door dit ontsluiten van de gevoelswaarden der eigen omgeving in de zo even geschetste wedloop met de technische vooruitgang op deze zal gaan inlopen, waardoor een meer bewuste hedendaagse vormgeving mogelijk zal worden. Ik bedoel hiermede een wijze van bouwen en vormgeven, waarbij ieder lid der samenleving, feitelijk en innerlijk, op actieve wijze kan zijn betrokken, waardoor tevens het dreigende gevaar wordt

afgewend, dat de beste stedebouwkundige plannen in een papieren en administratieve wereld zouden worden gesmoord en dat de stedebouw zou verdrinken in een zee van voorschriften en verbodsbepalingen, die door de gemiddelde mens niet worden begrepen.

Nu lijkt dit laatste niet zo eenvoudig, noch als denkbeeld noch in zijn verwezenlijking. Dringen we evenwel door in de gedachten- en gevoelswereld, die is saamgevat in de zo even genoemde term „de eenheid van het stedebouwkundige werk", zo zien wij mogelijkheden en groeiende kansen. De eenheid in de veelheid van de stedebouwkundige conceptie, waardoor dit stadium zal worden gekenmerkt, zal harmonischer landschappen en steden mogelijk maken. De harmonie van de verschijningsvormen en haar expressie zullen volmaakter zijn, naar de mate, dat de wederkerige bevruchting van individu en gemeenschap tot werkelijkheid wordt. Hoe moeten we ons nu evenwel deze eenheid van conceptie voorstellen? Zodra wij dit kunnen, omdat wij weten, wat zij inhoudt, zullen wij wellicht ook het beeld van onze hedendaagse nederzettingen en cultuurlandschappen vermogen te ontsluieren en te tekenen.

Deelnemen aan stedebouwkundig werk veronderstelt bij de betrokkenen aanwezigheid van visionnair vermogen, gepaard gaande aan kennis en kunde. Dit geldt voor de bestuurder, de onderzoeker, de technische specialisten en de ontwerper. Zij moeten, elk op zichzelf, de gave bezitten om op eigen gebied redelijke veronderstellingen omtrent de toekomst te kunnen maken en tevens het onderlinge verband en het geheel zien, met andere woorden, beleven. Gerijpte ervaring is een voordeel, het kan evenwel door diep inzicht worden overtroffen. Wat is namelijk het geval? Nederzettingen en cultuurlandschappen zijn, zelfs indien zij van de grond af nieuw worden opgebouwd of ingericht, reeds tijdens hun wording aan voortdurende verandering onderhevig. Dit in tegengestelling tot een gebouw, dat binnen afzienbare tijd overeenkomstig de plannen tot stand pleegt te komen. Vooral bij het voorbereiden van grote uitbreidingsplannen, streekplannen, wederopbouwplannen, beseft men terdege, dat stedebouwkundig werk evenzeer de toekomst in het heden projecteert, als dit het heden in de toekomst schuift.

Is het reeds niet gemakkelijk aan de eisen van de tegenwoordige tijd evenwichtig te voldoen, het projecteren van de toekomst in

het heden maakt de stedebouw pas recht tot een van de boeiendste aangelegenheden des levens. De constructeur van een gebouw werkt met een min of meer concreet programma van eisen en eigenschappen van materialen. Een stedebouwkundige werkt daarnevens met tendenties, tendenties, die voor hem werkelijkheden behoren te zijn. Met dien verstande dat, hoewel zij pas later al of niet concreet worden, zij toch concreet op kaarten worden aangegeven en door middel van voorschriften worden geleid. Het stedebouwkundige onderzoek zal deze tendenties veelal ontdekken, haar critisch bestuderen en zijn standpunt tegenover haar bepalen. De ontwerpers trachten door middel van schetstekeningen haar consequenties te verwezenlijken, samen met die der concrete programmapunten. In voortdurend overleg en samenwerking met vele personen en instanties, die de geestelijke, maatschappelijke, politieke en economische drijfveren belichamen, zal, gestaag werkende, naar verantwoorde resultaten worden gestreefd. De onderzoeker en de andere betrokkenen zullen hun gegevens, conclusies en veronderstellingen ter kennis van de ontwerper brengen, en de ontwerper zal van zijn kant mededelen, in welke richting het plan zich ontwikkelt. Het spreekt vanzelf, dat dit beeld zeer onvolledig en schematisch is. Het wordt door mij dan ook slechts gehanteerd, ten einde aan te tonen, dat de samenwerking van zovelen — aan wie ten slotte nog moeten worden toegevoegd al zij, die in een volgend stadium de plannen verwezenlijken door, bijvoorbeeld, droogmakerijen, kanalen en wegen aan te leggen en bruggen en gebouwen op te richten, die het aanschijn van een deel van het land of van de stad zullen bepalen — alleen maar dan vruchtbaar kan zijn, zo eenheid van conceptie allen beheerst, welke wij ons als een gelijkgeaard, zij het voorlopig ook nog vaag visueel, beeld moeten voorstellen. Deze samenwerking kan pas weer opbloeien in een tijd, als de onze, waarin niettegenstaande, ja wellicht dank zij al de strijd, die wij beleven, een collectief levensgevoel groeiende is.

De architect, Fritz Schumacher, die in 1924 een uitbreidingsplan voor Keulen ontwierp, dat op de ontwikkeling van de stedebouw in Nederland een onmiskenbare invloed heeft gehad, liep eens na een bespreking van beslissende betekenis over dit plan, langs de

Domkerk. Nog vervuld van stedebouw en plannen, kwam, naar hij in zijn levensherinneringen mededeelt, de volgende associatie in hem op: „Toen de Dom ontstond, belichaamden zich in haar organisme al de onnoembare dingen en krachten, welke die tijd bewogen. Dit is nu anders. Niet in een afzonderlijk bouwwerk stroomt alles samen, wat onze tijd beweegt; in plaats hiervan is het grote sociale organisme van de gehele nederzetting gekomen, in wier beelding en vormgeving wij eindelijk de belangrijkste taak hebben herkend: de taak een nieuwe vorm voor de gemeenschap der mensen te vinden. En weer zullen generaties aan het symbool van hun bestaan bouwen". Tot zover Schumacher.

De kathedralen werden meermaals verwoest en nieuwe rezen in haar plaats volmaakter op.

Hoe was het mogelijk, dat de kathedralen in steeds volmaakter vorm ontstonden? Dit kon geschieden, omdat aan de ontwikkeling van de kathedraal eenheid van conceptie ten grondslag lag. Visie en eenheid van conceptie, geïnspireerd door een hoog beginsel, leidden de ontwikkeling der kathedraal van de Romaanse basiliek tot het apogeum der Gothiek in de late Middeleeuwen. Gedurende vele eeuwen is door vele bouwheren en bouwmeesters naar de voleinde conceptie van de kathedraal gestreefd. Een boeiend wordingsproces van steeds gaver conceptie voltrok zich door West- en Middeneuropa. De onzichtbare gemeenschap der bouwmeesters werkte met overtuiging aan de opvatting van de kathedraal, zonder het toppunt van haar vormgeving vooraf reeds te kennen en zonder het voltooide beeld van de aanvang af technisch klaar voor ogen te hebben. Zij werkten aan een in hun gevoels- en gedachtenwereld aanwezige werkelijkheid van gemeenschappelijke opvatting, aan een conceptie, die in het veld van de psychische, sociale, economische en politieke krachten van de Middeleeuwen ontstond. Zulks is niet gebonden aan kathedralen noch Middeleeuwen, getuige het analoge afwikkelingsproces van conceptie in de kunst van andere beschavingstijdperken en -gebieden, zoals China, Bali, Yukatan, Tibet, het oude Egypte.

De werkwijze, die wij nu groepwerk — „team work" — noemen, is identiek met die der bouwmeesters en bouwheren van de kathedraal. Geen stedebouwkundige werkgroep, die, als zij goed is, de wezenlijke bestanddelen van de samenleving vertegenwoor-

digt en aldus haar geestelijke, sociale, politieke en economische krachten op het stedebouwkundige doel richt, zal ooit iets van belang kunnen voleinden, zo zij niet een gemeenschappelijke opvatting als feitelijk uitgangspunt erkent. Dit zal dus slechts dan resultaat opleveren, indien in het onderbewustzijn van de gemeenschap der stedebouwkundigen, bestuurders, specialisten en onderzoekers een preconceptie leeft, welke naar bewustwording dringt. De innerlijke overtuiging, dat men naar een gemeenschappelijk gewenste en tevens mogelijk geachte totaliteit koerst, zal de gestalte en de beelding van landschap en nederzetting openbaren, gelijk de gestalte en beelding van de kathedraal eveneens pas in de loop der eeuwen, al werkende, werd geschouwd. Hiermede is de overtuiging gemeend, welke de instanties, commissies, ontwerpers. onderzoekers en bestuurders, die onze ruimtelijke plannen in nationaal, regionaal en locaal — en straks ook in internationaal — verband voorbereiden, benevens hen dient te leiden, die door hun opdrachten of anderszins deze plannen tot werkelijkheid maken. Doortrokken van een algemeen levensbeginsel zullen langs deze weg ook onze nederzettingen en cultuurlandschappen, zoals eens de kathedraal, de volmaking van hun vormgeving bereiken.

Wij onderscheiden ten aanzien van de bewoning der aarde drie soorten van werkzaamheden in sociaal-economische en stedebouwkundige zin: die der exploratie, die der exploitatie en die der occupatie. Grote delen der aarde, zoals het Zuidpoolgebied, delen van Siberië, Afrika, Canada, Zuid-Amerika, worden nog steeds geëxploreerd, naast steeds sterker wordende exploitatie en occupatie. Nieuwe steden worden aldaar nog steeds gesticht. De exploitatie volgt de exploratie tegenwoordig op de voet en zij is in feite meestal nog roofbouw, hoewel het inzicht, dat roofbouw niet toelaatbaar is en dat naar behoud van de vruchtbaarheid der aarde moet worden gestreefd, wel doordringt. Gebrek aan goederen, alsmede desorganisatie, als gevolgen van de laatste oorlog, vertragen de overgang van exploitatie naar occupatie. De Verenigde Staten van Noord-Amerika verkeren in een stadium van gedwongen overgang van exploitatievormen naar occupatievormen. Zij zijn genoodzaakt ontzaglijke werken van

technische, bosbouwkundige en landbouwkundige aard uit te voeren, ten einde de natuurrampen, die het uitvloeisel van ongeremde exploitatie van bodem en beplanting zijn, tot stilstand te brengen of althans te temperen. Ik zou in dit verband aan de werken in de Tennessee Valley willen herinneren. Westeuropa — Nederland incluis — verkeert thans voornamelijk in het stadium van de occupatie, hetgeen inhoudt, dat hier, wanneer wij onze stedebouwkundige problemen in grote lijn beschouwen, vooral de wijziging van de occupatievormen aan de orde is. Het zou nochtans onjuist zijn aan te nemen — en dit verklaart de voorafgaande uitweiding — dat wij in Nederland in een stabiele toestand verkeren. De industrialisatie, de mechanisatie en de rationalisatie van de voortbrenging van grondstoffen en goederen, zowel als o.a. de veranderingen in de land- en tuinbouw en veehouderij, zijn bezig zich in een versneld tempo te voltrekken. Dit tempo verlangt bewust handelen op planologisch gebied. Nieuwe vestiging en uitbreiding van de industrie, samen met de grote bevolkingstoewas, waarvoor de industrie de bestaansvoorwaarden zal moeten scheppen, zullen aanmerkelijke veranderingen in onze steden en landschappen veroorzaken. De inrichting van onze bestaande nederzettingen is veelal verouderd en roept om verbetering. Het gewijzigde gebruik van de bodem en een andere manier van bewerking er van brengen veranderingen van afmetingen der samenstellende delen van het landschap, zijn beplanting, inrichting, boerenbedrijven en zijn schaal teweeg. Er bestaat behoefte aan uitgestrekte natuurruimten, om de bevolking de zozeer nodige ontspanningsmogelijkheden te bieden en haar met plant en dier in nauwere aanraking te brengen.

De strekking, het doel van dit alles is van levend belang. Verbeeldingskracht, vormgevend vermogen en eenheid van conceptie zullen moeten zijn gegeven aan allen, die bij deze diepgaande wijzigingen in de verschillende sectoren der maatschappij zijn betrokken. Worden bij deze wijzigingen de uitingen van het hedendaagse leven in positieve zin aanvaard en creatief gebruikt of worden zij met tegenzin ontvangen?, zo luidt het vraagstuk, dat ons bovenal bezighoudt. Scheppend gebruik houdt in, dat zij op hun waarde zullen moeten worden getoetst, waarna zij

weloverwogen en uitsluitend in het belang van individu en gemeenschap zullen mogen worden gebruikt.

Hoe moet ik mij dit aanvaarden en creatief gebruiken voorstellen?, zo zult Gij U afvragen. Om op deze vraag tot een antwoord te komen, zullen wij ons thans met de daar straks aangeduide, specifieke gevoelswaarden, zoals die in de kunsten tot uitdrukking komen, moeten bezighouden.

Vasalis schreef laatst: „Kunstenaars hebben dit met elkaar gemeen: zij uiten, wat zij hebben ontvangen, nadat er buiten hun bewustzijn om iets mee is gebeurd. Het aldus geschapene," zo schreef zij, „ontstaat zeker, zoals Roland Holst in zijn „Eigen Achtergronden" heeft geschreven, niet uit zogenaamd denken, doch uit een in nadenken ervaren van het leven."

Ik haal deze uitspraak aan, Geachte Toehoorders, omdat wij over deze diepere roerselen des levens wel in contact moeten treden, willen wij onze hedendaagse conceptie verder kunnen benaderen. Ik doe dit vooral ten aanzien van de aanstaande stedebouwkundigen en de stedebouwkundige student, die straks zullen worden geroepen, om steden en landschappen mede te helpen vormen en die hierbij veel innerlijke strijd zullen moeten voeren: strijd — met als inzet hun scheppend vermogen en als doel de visuele vormgeving van stad en landschap.

Zeer treffend zei eens Lao-Tse in Tao Te King: „Maak Uw verstand één met Uw intuïtie en laat er geen tweestrijd zijn".

Welnu, de technische vormen zijn uitdrukking van ons technisch en organisatorisch kunnen, hetwelk groot is en betrekkelijk ongecompliceerd, waardoor deze vormen dikwijls klaar en duidelijk zijn, zodat we mogen verwachten, zoals eens Oud schreef, dat: „de constructie zelf boven haar materiële noodzakelijkheid uit tot aesthetische vorm moet komen". Dit gebeurt, mijns inziens, indien verstand en intuïtie één zijn en de ontwerper het wezen van zijn objecten in nadenken heeft ervaren. De bekende bruggen van Maillart in Zwitserland en de betonconstructies van Le Freyssinet in Frankrijk zijn voorbeelden van een technische werking vol van uitdrukking. De intuïtieve wereld uit zich vooral in de kunsten, in het bijzonder in de vrije kunsten, in de techniek daarentegen

uit zich voornamelijk het verstand. — Laat er echter geen tweestrijd zijn..... —

Poincaré, de wiskunstenaar en wijsgeer, heeft geschreven, dat „wij de dingen niet ten volle kunnen kennen, maar dat wij door het waarnemen van hun onderlinge betrekkingen en verhoudingen er iets van te weten kunnen komen."

De kunstenaars, over wie ik U zo even heb gesproken, die in hun wijze van werken en leven steeds dichter de onderzoeker, ontdekker en uitvinder naderen, hebben in hun afzondering de onderlinge betrekkingen en verhoudingen der dingen en mensen waargenomen en zijn er iets van te weten gekomen. Piet Mondriaan schrijft in „Kunst en Leven", na evenwicht en geluk te hebben behandeld: „ik bouw alles op de waarneming; omdat de schilderkunst een gehele cultuur inhoudt, is juist zij zo geschikt evenwicht en geluk aan te tonen."

Het proza van James Joyce, die in „Ulysses" doordringing van innerlijk en uiterlijk be-leven van zijn personen integraal weergeeft en hun fysiek en psychisch ik onderling en met hun omgeving confronteert, dient in dit verband te worden genoemd, evenals Hans Arp, de dichter en schilder, en Kandinsky, Klee, Braque, Calder, Vantongerloo.

De cubisten schilderden verschillende projecties van objecten in vorm en kleur naast, over en door elkaar, ten einde aldus de gelijktijdigheid van beleven der verschillende aspecten en eigenschappen van deze objecten in één beeld te kunnen weergeven. Zij gingen van de totaliteit van het kennen van hun onderwerpen uit. Het gehele gebied der -ismen, zoals het futurisme, dat, evenals het cubisme, de bewustwording van de beweging en de simultaneïteit van gebeuren in schilderijen en plastieken uitdrukte, het constructivisme, dat de mogelijkheid van evenwicht van ruimtelijke spanningen veraanschouwelijkte, het dadaïsme, dat vooral de relativiteitsidee beeldde, het tactilisme, dat de gevoelswaarden van de eigenschappen, de structuur en de huid van de stof, in verband met haar aanvoelen door oog en hand, verzinlijkte, en het surrealisme, dat het on- en onderbewuste en de werkelijkheid langs de uitbeelding hiervan tot elkaar in betrekking brengt — zij zijn alle even zovele aspecten van een zich uitdijende nieuwe werkelijkheid, waarmede de kunst gevoelscontact heeft gelegd.

Apollinaire herkende hierin een „Esprit nouveau" en schreef: „hun onderzoekingen zullen van nut zijn, zij zullen de grondslagen van een nieuwe werkelijkheid leggen, welke wellicht niet zal onderdoen voor die, zo dichterlijk en wijs, van het antieke land der Grieken."

De „Stijlgroep" en anderen in ons land stonden en staan deze nieuwe werkelijkheid voor, die in steeds grotere mate wordt herkend.

De kunst wordt meer-dimensionaal, komt, zoals in de schilderkunst, de beeldhouwkunst en in de muziek duidelijk is waar te nemen, boven de weergave van de driedimensionele wereld uit, omdat zij waarden wil uitdrukken, die op geen andere wijze kunnen worden vertolkt. Deze uitingswijzen zijn het gevolg van een innerlijke drang, waaraan de kunstenaars niet vermogen te weerstaan.

Het is ietwat moeilijk over deze dingen te spreken zonder kunstwerken te laten zien. Ik moet het toch wel doen, omdat ik de achtergronden van de hedendaagse vormgeving slechts op deze wijze kan belichten. De -ismen zijn niet, zoals soms wel wordt beweerd, een teken van versplintering en atomisering. Integendeel. Zij immers, in ruime zin, vormen te zamen de hedendaagse eenheid der kunst en de verschillende -ismen brengen de facetten en drijfveren van de moderne kunst tot uiting. De ervaring der waargenomen betrekkingen geschiedt langs de weg van de zintuigen, evenals de overdracht van de expressie, waardoor wij in staat worden gesteld, de inhoud en zeggingskracht van de kunstwerken te beleven. En zoals de stedebouwkundige objecten en betrekkingen verstandelijk zijn waar te nemen, zo zijn zij ook zintuigelijk te ervaren, waardoor zij tot ons gevoel doordringen en dit des te werkelijker, naar mate zij meer zijn gebeeld.

Eerst iets over de objecten en betrekkingen zelf.

De stedebouwkundige functies en doeleinden worden — en dat is nu zintuigelijk — geconcretiseerd in woningen, openbare gebouwen, wegen, kanalen, spoorwegen, fabrieken, parken, boerenbedrijven, bossen, sportterreinen enzovoorts, — dus in objecten.

Wanneer de wederzijdse betrekkingen van levensfuncties, die geestelijke, productieve, culturele, landschappelijke, industriële,

vervoerstechnische, agrarische, recreatieve en andere doelwitten beogen, niet ordelijk zijn, ontstaat een ruimtelijke chaos. De stedebouwkundige streeft door middel van plannen, in voortdurende wisselwerking het heden in de toekomst en de toekomst in het heden projecterende, in het grote avontuur der menselijke samenleving naar ruimtelijke orde. De wetenschap der stedebouw leert ons functies en gestelde doelen kennen en de kunst der stedebouw verschaft ons het vermogen de reeds genoemde objecten samen met elementen, zoals water, groen, hoogteverschillen e.d., onder wederkerige beïnvloeding ruimtelijk te groeperen en vorm te geven. De wijze waarop dit geschiedt, bepaalt de verschijningsvorm en de expressie — de stijl — van de nederzettingen en cultuurlandschappen.

In het begin van mijn voordracht heb ik er op gewezen, dat de vormen en de uitdrukking van steden en cultuurlandschappen in de verschillende tijdperken der beschaving steeds weer anders waren. Ik heb Hilberseimer aangehaald, die de op- en neergang van alle nederzettingen afhankelijk stelt van geestelijke, maatschappelijke, politieke en economische krachten, die in vele combinaties met wisselende dominanten optreden. In dit krachtenveld — en beïnvloed door deze krachten — ontstaat en werkt de visie en conceptie van de vormverschijning en haar uitdrukking op de wijze van de kunst. Gelijk de vrije kunstenaar, in nadenken het leven ervarende, schept, komt de stedebouwkundige ontwerper tot een conceptie. De voorbereiding van het wordingsproces is uiteraard lang van duur en men zal bezwaarlijk kunnen zeggen, wanneer en waar het precies begint.

De talrijke objecten van het stedebouwkundige plan bezitten oneindig vele waarden en betekenissen. Zij hebben meestal een practisch doel en zij zijn tegelijkertijd symbolen van de krachten, die hen in het leven roepen.

De nadruk ligt in het ene geval op het practische en in het andere op het symbolische. Bijna steeds is het symbolische met het practische samengeweven of omgekeerd. Naar mate één der geestelijke, maatschappelijke, politieke of economische krachten overheerst, die in het object werken, ligt de klemtoon anders. De vorm van een vliegmachine is, bijvoorbeeld, gericht op het prac-

tische nut, een oorlogsmonument is een object van symbolische aard. Ik zou willen herinneren aan de door Giedion gesignaleerde devaluatie van het symbool in de 19e eeuw en aan hetgeen ik in verband hiermede heb gezegd. Ik meen zo even te hebben laten zien, dat de hedendaagse kunst een herwaarderen der symbolen — der gevoelswaarden — inhoudt. Ook de kunst van de stedebouw is bij dit proces betrokken. In samenhang hiermede zullen wij nu enige stedebouwkundige objecten aan een beschouwing onderwerpen.

Een woning en een woongebouw moeten, behalve het bieden van beschutting aan de bewoner, ook de ontplooiing van zijn persoonlijkheid mogelijk maken. Over de woning en het woongebouw, en over elk der hierna in het kort vermelde stedebouwkundige objecten en elementen, zijn dikke boeken geschreven. De ontwerper moet zowel hun eigen aard kennen als de practische eisen t.a.v. de ligging en deze, samen met de gevoelswaarden er van, in een vormsynthese brengen, waarna hij hen als componenten in het plan kan opnemen.

Een school is een gebouw, dat karakter kan hebben, indien het een goede school is. Ditzelfde geldt natuurlijk voor elk soort van gebouw. Aan het woord „school" is voor een ieder een bepaalde voorstelling verbonden; voor de stedebouwkundige heeft deze voorstelling weliswaar meer facetten, dan voor de leek, doch ten slotte culmineert zij bij hem ook in een samenvattende voorstelling van het object „school".

Wegen, spoorwegen en kanalen zijn voor de stedebouwkundige verkeersobjecten, bandvormig, waarlangs beweging geschiedt en de mens zich verplaatst. Zij worden in het landschap zelf statisch beleefd, dynamisch evenwel door de reiziger, waardoor gelijktijdigheid van indrukken ontstaat. Dit is nu de getijktijdigheid van de cubisten en futuristen, zoals de zo straks te noemen relativiteit ons door de dadaïsten op de wijze van de kunst is geopenbaard. De ontwerper, wanneer hij een tracé voor een weg uitzoekt, zal voorzeker beide aspecten in zijn conceptie verwerken.

Agrarische landschappen dienen de voedselproductie en zij zijn

tevens woongebied. De rationalisatie en de mechanisatie van het landbouwbedrijf maken de afmetingen der landerijen groter en zijn de oorzaak van het opruimen van veel beplanting. Ten einde de menselijke schaal, welke uit een oogpunt van bewoning belangrijk is, in het landschap te brengen — en ook om het biologische evenwicht te behouden — is vooruitziend ingrijpen nodig, dat in het plan wordt verantwoord. De mens wordt, gelijk in het proza van Joyce, op hedendaagse wijze met het landschap geconfronteerd.

Bossen leveren hout. Zij zijn echter in dichtbevolkte gebieden, als het onze, van buitengemene betekenis voor de recreatie en vertegenwoordigen biologische en klimatologische waarden. Zij brengen de mens in contact met de vertrouwelijke beslotenheid van het leven, met de levensgemeenschappen der planten- en dierenwereld, hun ontstaan en vergaan. Tegengesteld hieraan zijn, bijvoorbeeld, zee en plassen, die ons ruimte doen beleven. Combinatie van gesloten landschap — bos — met openheid — uitzichten — kenmerken het lustlandschap, zoals de Veluweranden; zulk een landschap verenigt werkelijkheid en onderbewustzijn, schept dus in ons harmonie. En, zodra wij het wezenlijke van het surrealisme vatten — de betrekking tussen onderbewustzijn en werkelijkheid, waarvan leven en sterven de factoren zijn — zullen wij het gehele stedebouwkundige werk, dus ook het lustlandschap, bewuster kunnen vormen.

Een kerk is, zowel voor de gelovige als voor anderen, meer dan een gebouw met enige honderden zitplaatsen, vanwaar de kerkganger de dienst goed kan volgen. Kerken en scholen, bibliotheken en andere objecten van geestelijk en cultureel gehalte moeten door de vele schakeringen, die het geestelijke, culturele en maatschappelijke leven kent, stedebouwkundig gezien, uiteraard sterk in de sfeer van de relativiteit terechtkomen.

Een park, een kantoorgebouw, een monument, een garage, een ziekenhuis, een concertgebouw, een sportterrein, een markt, een begraafplaats, een haven, baggerbergplaatsen, een vuilnisbelt, een rangeerterrein, een fabriekscomplex, een volkstuinenpark, een

land- of tuinbouwbedrijf met zijn gebouwen, voorts stranden, bossen, slikken, schorren, al deze objecten worden door de stedebouwkundige ontwerper zintuigelijk ondergaan en in nadenken ervaren.

De objecten en elementen van het stedebouwkundige plan — dit om het even of het nu van internationaal of nationaal formaat of van locale aard mocht zijn — bezitten naast hun practische eigenschappen en waarden, derhalve ook een gevoelsinhoud. Zij zijn elk op zichzelf en in betrekking tot elkaar voor de geïnspireerde mens meer dan nut en materie alleen. Zij zijn geladen. De onderlinge betrekkingen van de objecten en elementen worden sterk beïnvloed door de strekking en bedoelingen van het plan. Zuiverheid van ervaren der concipiërende krachten zal de uitdrukking er van ten goede komen. De vernieuwing van de grondwaarden in de richting van het elementaire, die in de vrije kunsten plaats greep, werkt bevruchtend op de stedebouw.

Na wat ik heb gezegd, behoeft het geen uitleg, dat de harmonie onzer nederzettingen en cultuurlandschappen afhangt van de harmonie der maatschappelijke krachten. Strijd, verval en dood, als wezenlijke bestanddelen des levens, erkennende en aanvaardende, die zich evengoed in de vormen van nederzettingen en landschappen concretiseren, kom ik nu op de persoonlijke houding en verantwoordelijkheid in het levensgebeuren. Dit is eigenlijk een onderwerp op zichzelf. Maar aangezien ik de strijd der richtingen heb aangeroerd en tegelijkertijd over samenwerking heb gesproken, moet ik nu wel zeggen, hoe ik mij deze in de practijk der stedebouw en bouwkunst voorstel.

In het gemeenschappelijke en wederkerige her- en erkennen van de elementaire waarden en beginselen, die de vormen der objecten en het gebruik der natuurelementen als onderdelen en componenten van de steden en cultuurlandschappen bepalen, ligt de mogelijkheid van samenwerking der verschillende richtingen in de bouw- en stedebouwkunde besloten. Het moet mogelijk zijn, dat collega's met verschillende opvattingen over kunst en leven en de geestelijke achtergronden er van, met elkander de wezenlijke dingen betreffende de opzet van een ontwerp, — bijvoorbeeld, voor een kerk of een kantoorgebouw — in het belang van het stedebouwkun-

dige geheel in opbouwende zin behandelen. Ik weet uit de practijk, dat, als men van oprechte wil is en men elkaars standpunten werkelijk tracht te begrijpen, het goede recht van een verschillend inzicht wordt aanvaard. Voorwaarde voor dit welslagen is nochtans, dat het overleg op een behoorlijk peil gebeurt, zowel wat het vak als wat de menselijke verhoudingen betreft. Er zullen zeker moeilijke ogenblikken aanbreken, waarop het gevoel van de betrekkelijkheid der dingen tot slappe oplossingen kan leiden. Indien men elkander evenwel wederkerig de kansen laat, die voor het welslagen nodig zijn, zowel van het onderdeel, als van het grote geheel, en de prioriteit erkent van dat, wat redelijk is, zal de samenwerking gelukken.

Waar ikzelf in deze samenwerking sta, is wel bekend en behoeft geen nadere toelichting.

Ten opzichte van het onderwijs zou ik willen opmerken, dat de hedendaagse kunst op het vormgevende vermogen der aanstaande stedebouwkundigen in gunstige zin invloed zou kunnen oefenen, ja, op alle bouwende, projecterende en construerende ingenieurs. Waarmede ik nadrukkelijk wil zeggen, dat de hedendaagse kunst ook aan onze Hogeschool der Techniek haar kansen zal moeten krijgen.

Bij het onderwijs is een minimum aan gelijk gericht inzicht en streven, die in de richting van een gemeenschappelijke visie werkzaam zijn, evenzeer een vereiste om te kunnen slagen, als elders in het leven bij scheppend werk. Het is hierbij, als bij het werken aan een plan. De mogelijkheden, die de ontwerper, al doende, op een bepaald ogenblik in een taak begint te zien, en de inspiratie, die hij in de werkgroep vindt, waarin hij is opgenomen, stellen zijn scheppende vermogens in werking. Dan kan ook eenheid van conceptie bij het onderwijs worden voorbereid, waarbij de opbouw, de methoden, het apparaat en de bezetting van de leerstoelen van buitengemeen belang zijn. Anders zal zij, later in de practijk, niet tot ontplooiing komen, noch zullen de „Moderne Bouwkunst en hare beloften" in vervulling kunnen gaan.

Men kent het verschil tussen goed en kwaad, tussen recht en onrecht. Gevoel voor elementaire menselijke waarde bezit iedereen

en de opvoeding is er op gericht, een ieder een oordeel des onderscheids aangaande deze waarden bij te brengen. Gevoel voor de elementaire waarden van vorm, kleur en klank, is de mens eveneens aangeboren. De opvoeding en het onderwijs zullen, meer dan tot nu toe het geval is, op de ontwikkeling van dit gevoel moeten zijn gericht, evenals op de ontplooiing van de scheppende vermogens. Dan zal het algemeen beeldende vermogen zich ontwikkelen en het verantwoordelijkheidsgevoel voor de bouw- en stedebouwkundige vorm zal zich verdiepen. Wellicht komen wij dan eens zo ver, dat men het in strijd met het goede acht en het onbehoorlijk begint te vinden, dwars tegen een goedgekeurd stedebouwkundig plan in, te bouwen of slechte ruimtelijke toestanden in het leven te roepen.

Als uitkomst van haar werkzaamheid wil de hedendaagse stedebouw ethische waarden verwezenlijken. Zij wil het geestelijke, zedelijke en stoffelijke welzijn van de bewoners der nederzettingen en landschappen dienen en bevorderen. Zij streeft in de werkelijkheid ener samenleving, vol spanningen tussen leven en dood, naar een „Cité du bon accord", zoals Reclus haar zo treffend noemde. De mate van harmonie der stads- en landschapsvormen zal afhangen van de mate van zuiverheid der maatschappelijke verhoudingen; hun verschijningsvormen en uitdrukking, hun stijl, van de mate van ons ervaren van het leven in de algeheelheid zijner krachten.

Geachte Toehoorders,

Bij de aanvaarding van het ambt van Buitengewoon Hoogleraar betuig ik Hare Koninklijke Hoogheid, de Prinses-Regentes, mijn eerbiedige dank voor de benoeming.

Mijne Heren

CURATOREN,

Uw streven, gehoor te willen geven aan de wens, de verschillende leerstoelen op zulk een wijze te bezetten, dat de levende krachten, die de ontwikkeling van de hedendaagse stedebouw en architectuur beïnvloeden, ook aan het onderwijs ten goede komen, evenals

dat naar versterking van de band met de practijk van het vak, acht ik van bijzonder belang voor beide. Hoewel ik word geschraagd door het vertrouwen, dat U mij betoont, vergroot het hoge ideële en practische doel van dit streven mijn verantwoordelijkheid. Ik spreek U mijn dank uit voor Uw voordracht, die, nu zij tot mijn benoeming heeft geleid, mij voor een taak stelt, die mijn liefde en belangstelling heeft.

Mijne Heren

HOOGLERAREN,

Gesproten uit een familie, die de practische kant van het vak beoefent, opgeleid aan onze scholen en academies, en gevormd in onderwijsinrichtingen en milieu's van verschillend karakter in den vreemde, kom ik, min of meer als autodidact, langs de weg van de stedebouw in Uw midden. Ik acht dit laatste een voorrecht en koester de verwachting, dat ik mij zal gaan thuis voelen op de bescheiden plaats, welke ik onder U zal innemen, mede door de hartelijke wijze, waarop U mij zijt tegemoet getreden. Ik hoop naar vermogen mede te werken om de goede naam, die onze Hogeschool bezit, hoog te houden. Ik doe daartoe een beroep op Uw gewaardeerde steun.

Mijne Heren

HOOGLERAREN VAN DE AFDELING DER BOUWKUNDE,

Condillac, opvoeder van een prins van Parma, — wat een banale aanleiding was tot vele van zijn filosofische werken — schreef in de achttiende eeuw: „het gaat er in elk geval *niet* om de student alle kennis te verschaffen, die hij eens zal kunnen gebruiken, maar *wél* om de middelen die kennis te verwerven". Over deze uitspraak bestaat, indien ik mij niet bedrieg, in Uw kring weinig of geen verschil van opvatting, evenmin als over de mening, dat het welslagen van het onderwijs in het ontwerpen afhangt van de mate van beeldend vermogen, welke bij de student kan worden gewekt. Over de wijze, waarop het beeldende vermogen kan worden ontwikkeld, over de aard daarvan en over de middelen om kennis te verwerven, bestaat in onze tijd wél verschil van mening, welke wordt beïnvloed door de weg, die moet worden ingeslagen om de eenheid van conceptie te kunnen bereiken. Ik hoop vurig, dat uit verschil van inzicht, hoe dan ook, in positieve zin een rijke ontwikke-

ling moge opbloeien, die het onderwijs aan deze Hogeschool, en wellicht ook daarbuiten, gunstig zou kunnen beïnvloeden. De geest van samenwerking, waarnaar in Uw afdeling wordt gestreefd, zal dit bevorderen. Ik dank U voor Uw aanbeveling, welke tot mijn werkkring hier heeft geleid en voor de vriendschappelijke wijze, waarop Gij mij in Uw gelederen hebt opgenomen.

De collegiale betrekkingen, welke tussen de meesten van U en mij alreeds bestonden, zijn versterkt sedert de dag, waarop ik in feite in Uw midden verkeer en nieuwe zijn tot mijn vreugde aangeknoopt. Dit uitsprekende, gaan mijn gedachten in de eerste plaats naar U, hooggeleerde Van der Pluym, eens mijn boeiende en geestdriftige leermeester in de geschiedenis der bouwkunst. In mijn jeugd, toen ik onder de hoede van mijn vader een, onder Uw leiding in aanbouw zijnd ziekenhuis zag, ontworpen door Kromhout, deed Gij mij reeds de aantrekkingskracht van scheppend werk gevoelen. Uw vriend, architect Kromhout, leidde mijn eerste schreden op het pad der vormgeving. Kromhout, op wiens bureau ik later werkte, zij hier herdacht. Hij ontsloot zijn leerlingen — en hierbij denk ik o.a. aan de, helaas, te jong gestorven Van der Vlugt — de wereld der schoonheid met haar rijke gevoelsinhoud.

Met U, hooggeleerde Van Lohuizen en Zweers, zijn de banden versterkt, ontstaan tijdens onze samenwerking in de Dienst der Publieke Werken te Amsterdam. Gij, collega Van Lohuizen, hebt mij in belangrijke, soms beslissende, ogenblikken op Uw eigen, persoonlijke, bescheiden, maar niettemin vaste wijze gesteund en voortgestuwd. Gij vooral hebt, wat belangrijker is, ons, stedebouwkundige ontwerpers, in staat gesteld het kloppende leven van de nederzetting en van de landschappen in zijn vele wisselingen en golvingen te vatten en te begrijpen door middel van leesbare en diepgaande rapporten en andere middelen en methoden van overdracht.

Gij, collega Zweers, hebt bij het opmaken van plannen voor een IJ-tunnel te Amsterdam en andere werken, waarbij Gij als civiel-ingenieur de leiding had, in de practijk getoond, dat de technische en stedebouwkundige gevoelswerelden elkaar op inspirerende wijze kunnen doordringen, waarvoor wij U dankbaar zijn.

Het verheugt mij met U, genoemde collega's, en U allen, collega's van de afdeling der Bouwkunde, in het belang van het onderwijs, het vak en van de studenten te kunnen samenwerken.

Mijne Heren

DOCENTEN VAN DE STEDEBOUWKUNDIGE OPLEIDING,

Ik trof bij U een streven naar gemeenschappelijk werken aan. De opleiding van de stedebouwkundige verkeert in volle ontwikkeling. Wij zullen de weg, die moet worden gevolgd, aandachtig moeten verkennen, opdat — zijpaden mijdende — op den duur een universele stedebouw worde benaderd. Het onderwijs zal daarop, in voortdurende samenwerking met de betrokken afdelingen, kunnen zijn gericht.

Mijne Heren

HOOGLERAREN VAN DE AFDELING DER WEG- EN WATERBOUWKUNDE,

Het is mij een voorrecht met verscheidene van U te mogen samenwerken. Gij zijt mij hartelijk tegemoet getreden en ik trof bij U belangstelling voor de gemeenschappelijke taak aan. Ik zal mij naar krachten hieraan geven.

Aan

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN AMSTERDAM

breng ik dank, dat zij mij toestemming hebben verleend het hoogleraarschap te bekleden, naast mijn werkzaamheid voor de stad.

Hooggeachte

DE GRAAF,

Ik meen niemand van de Dienst der Publieke Werken te Amsterdam te kort te doen, indien ik U, zijn oud-directeur, dank voor de wijze, waarop ik heb kunnen werken in het milieu, dat U schiep, waarin samenwerking middel en eenheid van stedebouwkundige conceptie doel was in het belang van de hoofdstad, welke in zo velerlei opzicht aan Uw zorg was toevertrouwd.

Het verheugt mij, dat de banden van vriendschap en waardering, die tussen de collega's van de Dienst der Publieke Werken en mij bestaan, niet behoefden te worden verbroken door mijn benoeming tot Buitengewoon Hoogleraar; in het bijzonder die, welke mij verbinden met de collega's en medewerkers van de Afdeling Stadsontwikkeling. Ik dank de Directeur van de Dienst der Publieke Werken voor zijn medewerking tot het openen van de

mogelijkheid van combinatie van mijn ambt te Amsterdam met dit aan deze Hogeschool.

Mijn

COLLEGA'S ARCHITECTEN EN ANDEREN, VERENIGD IN DE C.I.A.M.,

dank ik voor hetgeen door hun werkzaamheid en gezindheid in deze Congressen leeft en dat ook mijn groei heeft bevorderd.

Ook mijn vrienden, de vrije kunstenaars, en nog meer hun werken, wens ik te vermelden, als verrijking van mijn leven als stedebouwkundige.

Het is mij een grote vreugde, dat Gij,

MIJN OUDERS,

hier aanwezig zijt. U, Vader, zal het allicht voldoening schenken, dat Uw oudste zoon, die in strijd met Uw wensen en verwachtingen de weg der kunst opging, nu de kunst van een zo practisch vak, als stedebouw, zal mogen en moeten onderrichten.

Dames en Heren

STUDENTEN VAN DE BOUWKUNDIGE EN CIVIELE AFDELING,

Ik ben van plan mijn aandeel in Uw vorming te plaatsen in de werkelijkheid van heden: „de nieuwe werkelijkheid", waarover Apollinaire schreef.

Ik trachtte vanmiddag iets te verklaren van de betrekking tussen vorm en opgaaf, tussen functie en verschijning van de krachten en de gevoelswaarden, die werkzaam zijn. Gij zult, om deze verhoudingen op de wijze van de stedebouw te leren beheersen, veel moeten ervaren, weten en kunnen. U zult geïnspireerd studeren, indien Gij in het bereik treedt van de hedendaagse levende kunst. Dan zal de inhoud van het aforisme, ongeveer twee jaar geleden op deze plaats uitgesproken, werkelijkheid voor U kunnen worden: „Er is geen aesthetisch probleem op te lossen zonder systematisch denken en geen technisch probleem zonder fantasie".

Wij worden bij de benadering van onze hedendaagse werkelijkheid gehinderd door eenzijdige rationalistische en mechanische methoden uit het jongste verleden. Wij trachten andere daarvoor

in de plaats te stellen. Dit laatste veroorzaakt, dat ik, al tastende, met U in contact ben getreden, een contact, waaruit, naar ik hoop en verwacht, samengaan en samenwerken zal groeien. Niet de verhouding van een uitsluitend docerende hoogleraar en een uitsluitend luisterende student staat mij voor de geest, maar meer die van het Griekse Gymnasium, waar de mate van ervaring, kennis en wijsheid de rangorde en de verhouding van meester tot leerling bepaalde.

Ik hoop, dat U zich onbaatzuchtig aan Uw studie zult geven, U zo weinig mogelijk door vooroordelen laat remmen, en onbevangen tegenover het werk zult staan. Geestdrift voor schoonheid, technische verworvenheden, maatschappelijke rechtvaardigheid, geestelijke inhoud en economisch gebruik van onze vermogens en middelen mogen U en mij bezielen. Uw verantwoordelijkheidsgevoel zal, al werkende, toenemen en groeien, meen ik.

Ik heb U zo even deelgenoot gemaakt van mijn overtuiging aangaande kunst en leven. U hebt de Uwe of zult haar willen verwerven en vormen, U zult eens een oudere generatie aflossen en op Uw wijze medewerken aan het bepalen van de inrichting, de vormen en de uitdrukking van onze nederzettingen en cultuurlandschappen in het belang van het welzijn van de gemeenschap der mensen.

Uw studie is een voorbereiding tot deze taak. Ik zal hierbij leiding geven en U terzijde staan, zover mijn krachten en vermogens reiken en de beperkte, mij ter beschikking staande tijd en mogelijkheden het toelaten. Daar kunt U van op aan.

Mag ik U, Geachte Toehoorders, hartelijk danken voor Uw aandacht.